

Breda Mihelič, Ljubljana

PREŠERNOV TRG V LJUBLJANI

Mestni trgi v zgodovini

Najlepši trgi zgodovinskih mest so umetniška dela, »umetnost kot slika ali kip ali posamezna arhitektura. Enkratni odnos med odprtim prostorom trga, stavbami, ki ga obdajajo, in nebom ustvarja čustveno doživetje, ki ga lahko primerjamo z vsakim drugim umetniškim delom«¹. Trg je vizualno najbolj obvladljiv mestni prostor, določen s svojimi absolutnimi dimenzijami, razmerjem med dolžino in širino, načinom in smerjo vstopajočih ulic, fasadnim plaščem, oblikami in višinami okoliških zgradb ter lego spomenikov in fontan.

Tako kot za ulico velja, da je ulica le, če so stavbe ob njej postavljene tako, da delujejo kot površine,² tudi za trge velja, da so trgi le, kadar delujejo kot prostorsko zaprte celote, ki jih obdajajo stavbe, postavljene druga ob drugo, tako da delujejo kot površine, in ne kot mase³.

Zgodovinsko je vsak urbanistični koncept narekoval tudi določene arhitekturne tipe in oblike. Toda mesto se je izgrajevalo postopoma, pogosto več stoletij ali pa celo tisočletje, medtem ko je bila arhitektura navadno zgrajena kot celota po nekem načrtu, v katerem so odnosi med arhitekturnimi členi jasno izraženi in bolj ali manj nespremenljivi. Mesto kot urbanistični koncept se je torej ohranilo tudi potem, ko se je arhitektura zamenjala. To pomeni, da v določenem zgodovinskem obdobju urbanistični koncepti niso bili več skladni z arhitekturo. Tako so npr. Firence, zibelka renesanse, v svoji osnovi srednjeveške, Rim, ki ga imamo za baročno mesto, v svoji urbanistični zasnovi kaže antično poreklo, nazadnje pa ima tudi baročna Ljubljana srednjeveško urbanistično zasnovo.

Podobno velja tudi za ulice in trge kot osnovne elemente mestne forme, ki so se organsko razvijali skozi stoletja. Urbanistični koncept je pogosto preživel tudi, če sta se spremenila vsebina in arhi-

¹ P. Zucker: *Town and Square*. New York, 1959, str. 1.

² C. Norberg Schulz: *Egzistencija, prostor i arhitektura*. Beograd: Agora, 1975.

³ C. Sitte: *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*, Wien 1909.

tekturni jezik. Cela vrsta trgov je do danes kljub renesančnim in baročnim arhitekturnim predelavam ohranila srednjeveško urbanistično zasnovo (npr. Piazza della Signoria v Firencah, Markov trg v Benetkah, ljubljanski Mestni trg) in le pri redkih zgodovinskih trgih je z urbanistično zasnovo preživela tudi arhitektura (npr. Piazza del Campo v Sienu, Grande place in Petite place v Arrasu, Piazza Vecchia v Bergamu, Titov trg v Kopru itd.).

V prostorskem smislu najpopolnejša sta bila grška agora in rimski forum, pravokotna trga, obdana s stavbami, ki so s svojimi fasadami zapirale prostor s štirih strani. Vase obrnjen statičen prostor je bil ne glede na tlorisno obliko tudi srednjeveški trg. Z vseh strani zaprt s sklenjenimi uličnimi fasadami ni puščal pogleda navzven. Ulice so vstopale nanj pod različnimi koti, tako da so za poglede od daleč njihove fasade dopolnjevale fasado trga tudi tam, kjer je bila zaradi vstopa ulice prekinjena. Vhodi v ulice so se pokazali samo iz bližine in trg kot končni cilj gibanja se je sprehajalcu odprl šele, tik preden je stopil nanj, nenadoma, ne da bi pričakoval.

Renesančni prostorski ideal je izhajal iz matematične logike in je bil osnovan na numeričnih in proporcionalnih principih. Renesančni ideal je bila celota, ki je proporcionalno urejena in se ji ne da ničesar dodati ali odvzeti, ne da bi porušili harmonijo. Ideal renesančne arhitekture je bila centralna, s kupolo prekrita cerkvena palača, idealni tloris renesančnega mesta pa je bil krog ali kvadrat s središčem v trgu, iz katerega žarčijo radialne ulice proti robu mesta. Takšen je bil npr. Scamozzijev načrt Palmanove iz leta 1593, prvega renesančnega idealnega mesta, ter številni načrti italijanskih, nemških in tudi francoskih idealnih mest (Francesca di Giorgia, Alberta Dürerja, Jacques A. du Cerceauja itd.). Matematični red in jasno definirane prostorske meje so značilni tudi za tiste trge, ki so zrasli na srednjeveških osnovah in so v renesansi dobili popolnoma novo podobo (npr. Piazza del Santo v Padovi ali Piazza di SS. Giovanni e Paolo v Benetkah). Renesančni trg je bil namreč harmonično organizirana oblikovna kompozicija. Arhitektura in spomeniki kot elementi te kompozicije, povezani med seboj z različnimi arhitekturnimi sredstvi (slemena, arkade itd.), so oblikovali prostor trga (Piazza de SS. Annunziata v Firencah, Markov trg v Benetkah, Piazza Ducale v Vigevanu itd.) v popolno organizirano celoto.

V nasprotju z renesančnim prostorom, ki je bil statičen, dokončen, urejen in v nekem smislu brezčasen, je bil baročni prostor, tako urbanistični kot tudi arhitekturni, izredno dinamičen. Spobujal in usmerjal je gibanje in tako ustvarja vedno nove prostorske odnose med praznim in polnim, neprestano igro svetlobe in senc ter s tem povezan neenavadne prostorske iluzije (Piazza Navona, Trg sv. Petra, Piazza del Popolo v Rimu), pri čemer je dodajal prostoru novo časovno dimenzijo. Novo, bolj dinamično občutje prostora so dajale trgov tudi široke vstopajoče ulice, vodnjaki in spomeniki, različni talni nivoji in valujoče gradbene linije in – v nasprotju z renesančnim trgov – je v baroku prav prazen prostor trga določal okoliško arhitekturo. V klasicizmu se je baročni dinamizem nekoliko umiril, oblikovanje urbanega prostora pa se je podredilo pravilnim geometrijskim oblikam, kvadratu, pravokotniku, krogu. To je bilo še posebej značilno za francoske kraljevske trge (Place de l'Etoile v Parizu, Place des Vosges, Place Vendôme itd.).

Baročni in še posebej klasicistični urbanizem sta razvila *kult osi*. To pomeni, da je ulica postala pomembnejša od trga. Kult osi se je še stopnjeval v 19. stoletju, ko je ulica končno postala najpomembnejši element urbane forme, urbana forma pa je bila posledaj sistem odprtih prostorov, ulic in trgov, na najbolj racionalni način povezanih med seboj. Tako je urbanistično načrtovanje razumel tudi Maks Fabiani: »Mesto je stanovanjska hiša tisočev ljudi. Toda glej! Medtem ko pri načrtovanju svojih hiš s strahom poskušamo kar najbolj temeljito in lepo izrabiti zazidalno površino in vsakdo v svojem stanovanju premika pohištvo sem in tja, da bi ga okusno in najbolj praktično razporedil ob stenah nekaj prostorov, pa med tisoči komaj kdo pomisli, da tudi v velikem skupnem stanovanju, v mestu, marsičesa ni mogoče bolje in lepše urediti, če najprej ne razporedimo posamičnih objektov, trgov, cest in vrtov. Vse to brez večjih stroškov prinaša velike skupne koristi. Razporeditev stanovanjskih stavb, najemniških hiš, palač in podobno resnično že od davnine tvori nasebine, medtem ko je razumsko zasnovano mesto najnovejši kulturni dosežek. Gre za izrazito umetniško delo.«⁴ Na tem, v bistvu baročnem principu, temelji tudi Fabianijev regulacijski načrt Ljubljane. Ogrodje njegovega urbanističnega načrta

⁴ M. Fabiani, Poročilo o splošnem regulacijskem načrtu za Bielsko, *Maks Fabiani, O kulturi mest: Spisi 1895–1960*, Trst 1988.

je sistem odprtih mestnih prostorov, ki so vizualno naravnani na grad, funkcionalno pa med seboj povezani z radialnimi in koncentričnimi ulicami, ki sledijo topografsko pogojeni urbani formi srednjeveškega mesta vpetega v lok grajskega hriba in Ljubljane. Ta sistem se je v osnovi razvil že v srednjem veku znotraj obzidanega mesta in v bližnjih predmestjih, in ga je Fabiani v svojem načrtu samo dopolnil z novimi trgi v novih mestnih četrtih 19. stoletja in trgih, ki jih je načrtoval v severnem bežigranskem delu Ljubljane.

Prešernov trg v Ljubljani

Izvor trga

Že v 17. stoletju, ko je bila zgrajena avguštinska cerkev s samostanom, je med njo in Špitalskim mostom, ki je stal na mestu sedanjega Tromostovja, nastal večji nezazidan prostor-križišče,⁵ kamor so se stekale ceste iz predmestij, preden so se čez most skozi mestna vrata zlile v obzidano mesto. Iz takih križišč pred mestnimi vrati so se po porušenju obzidja praviloma razvili trgi, ne samo v Ljubljani, ampak tudi v drugih mestih. Ker se je nanje stekalo z različnih smeri več cest, so navadno imeli tudi nepravilno obliko. Tudi v Ljubljani so v prvi polovici 19. stoletja skoraj pred vsemi mestnimi vrati nastali trgi,⁶ vendar so imeli razen Prešernovega trga zaradi manjše prometne pomembnosti in manjšega števila cest, ki so vstopale v mesto, bolj pravilne oblike.

Zgodovina trga

Prve obrisne Prešernovega trga lahko razberemo že na najstarejših kartah Ljubljane. Pieronijev načrt Ljubljane iz leta 1636 in Stierjev⁷ iz leta 1658 imata na prostoru današnjega Prešernovega trga vrisan precej velik nepravilen nezazidan prostor, na katerega se iz raz-

⁵ J. V. Valvasor: Velika veduta Ljubljane, 1660.

⁶ Kongresni trg je bil načrtno urejen na zasutem obzidnem jarku pred tako imenovanimi Fištamskimi vrati, Krekov trg so uredili pred frančiškanskimi mestnimi vrati na zasutem obzidnem jarku ob glavni vpadnici v mesto, ob Nemških vratih pa sta nastala celo dva trga, nepravilno križišče na zunanji strani vrat in pravokoten trg na notranji strani nekdanjega obzidja.

⁷ I. Voje: Analiza načrtov Ljubljane iz 16. in 17. stol., *Zgodovina Ljubljane: Prispevki za monografijo, Ljubljana*, 1984, str. 149.

ličnih smeri predmestja stekajo ceste proti Špitalskemu mostu in Špitalskim vratom. Na trgu je že tedaj stala avguštinska cerkev s samostanom, sicer pa je ob poteh, ki so se stekale na trg, vrisanih le malo hiš. Valvasorjev načrt Ljubljane iz ptičje perspektive,⁸ ki je nastal okrog leta 1660 in prikazuje mesto tik pred začetkom barokizacije, je natančnejši. Risan je v smeri od severozahoda in prikazuje Špitalski most in Špitalska vrata v obliki mogočnega oglatega stolpa na začetku Špitalske ulice. Avguštinska cerkev s samostanom je prikazana od strani, sedanja Čopova je bolj ali manj nepozidana, nekaj hiš stoji le na vogalu s trgom in sedanjo Wolfovo. Na severni strani Wolfove je na Valvasorjevi karti že vrisanih nekaj hiš, ki so postavljene s slemenom pravokotno nanjo. Med Wolfovo in Ljubljanico stoji dolga pritlična kmečka hiša, ki sega na eni strani prav do Ljubljanice in je z glavnim vhodom obrnjena na trg, za njo pa so ograjeni vrtovi. Pred Špitalskim mostom je baročni portal v obliki slavaloka s tremi trikotno zaključenimi nastavki, ob njem je na vsaki strani po ena pritlična hiša. Začetek Šempetrskega predmestja zaznamujeta dve enonadstropni hiši. Sedanja Miklošičeva ulica pa sega le do sedanje Nazorjeve ulice.

V 18. stoletju se trg, kot kaže Florjančičev načrt Ljubljane⁹ iz leta 1744, ni bistveno spremenil. Le nekaj več hiš je tedaj stalo ob sedanji Čopovi in na začetku Wolfove, sicer pa je imel ta predmestni prostor še vedno bolj ali manj ruralni značaj.

Pomembnejše spremembe so nastopile šele ob koncu 18. stoletja, ko so začeli rušiti mestno obzidje in mestna vrata ter bolj načrtno urejati mesto. Na prostoru starega obzidja so že v prvi polovici 19. stoletja uredili nove ulice, večje nepozidane površine pred nekdanjimi mestnimi vrati pa so začeli načrtno preurejati v nove trge. Novo urejene nabrežne ulice so povezale mesto in predmestja vzdolž Ljubljanice. Med letoma 1922 in 1923 so v trg preuredili¹⁰ tudi prostor pred nekdanjimi Špitalskim mostom, Marijin trg, ga znivelirali, napravili odtočne

⁸ F. Stelè: Valvasorjeva Ljubljana, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana*, 1928, str. 1–4.

⁹ AS (Arhiv Slovenije), zbirka načrtov.

¹⁰ ZAL (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Reg I, fasc. 239, sol. 566; F. Stelè, Marijin trg, *Kronika* IV/1937, str. 147–155; V. Valenčič, Oblikovanje Ljubljane v prvi polovici 19. stol., *Kronika*, XIV/3, 1966, str. 141–152.

kanale in tlakovali.¹¹ Namesto dotrajanega lesenega so leta 1842¹² zgradili nov kamnit most z lepo litoželezno ograjo nekoliko stran od starega. Hkrati z njim so porušili tudi trgovske kolibe, ki so stale na njem, in majhno pritlično hišo ob vstopu na stari most.

Kot kaže franciscejski katastrski načrt iz leta 1840, prva pregledna in natančna zrisana talna podoba mesta,¹³ je bil trg v tem času kljub sicer skromni gradbeni dejavnosti v mestu že skoraj v celoti obzidan. Ob velikem cerkvenem posestvu frančiškanov, ki je s cerkvijo in samostanom zapirala severno stranico trga, so stale majhne predmestne, večinoma trgovske hiše, bolj kot na trg orientirane na predmestne ulice, današnje Wolfovo, Čopovo in Trubarjevo. Stare risbe in fotografije kažejo, da je bila do konca 19. stoletja arhitektura trga zelo heterogena, stavbe iz različnih obdobj so bile različno visoke in široke, strešni zaključki in fasade pa različno oblikovani. Na mestu sedanje stavbe Bank Avstria (Wolfova 1) je stala dvonadstropna hiša trgovca Ludovika pl. Reya.¹⁴ Prednica sedanje hiše Wolfova 2,¹⁵ last trgovca Matevža Ranta, je imela že pred potresom štiri nadstropja, frančiškanski samostan in cerkev pa sta imela sedanje gabarite. Vhod v Šempetrsko predmestje sta zapirali na severni strani dvonadstropna Vilharjeva hiša,¹⁶ prednica današnje veleblagovnice Centromerur, na južni med Šempetrsko in Ljubljano pa enonadstropna Mayerjeva hiša¹⁷ in prav tako enonadstropna Bučarjevo prodajalna, ki je zapirala dostop do Šempetrskega nasipa.

Potres je trg močno prizadel. Prizanesel je le cerkvi in samostanu, kot ena redkih ljubljanskih hiš pa je ostala bolj ali manj nepoško-

¹¹ AS, Gub. arhiv fasc. 28 (1823–4), konv. 9. Trg je tlakoval ljubljanski stavbenik Ignacij Prager.

¹² V. Valenčič, Oblikovanje Ljubljane v prvi polovici 19. stol. a, *Kronika*, XIV/3, 1966, str. 141–152.

¹³ AS, Zbirka map, mapa XIX.

¹⁴ R. Andrejka, Strojari na Forštatu: Donesek k zgodovini obrtov v Stari Ljubljani, *Kronika* IV/4, 1937, str. 194–197.

¹⁵ R. Andrejka, Strojari na Forštatu: Donesek k zgodovini obrtov v Stari Ljubljani, *Kronika* IV/4, 1937, str. 194–197.

¹⁶ G. Ogrin, Ljubljana pred in po potresu, *Kronika*, II/1, 1935, str. 45.

¹⁷ R. Andrejka, Strojari na Forštatu: Donesek k zgodovini obrtov v Stari Ljubljani, *Kronika* IV/3, 1937, str. 129–136.

dovana tudi hiša na vogalu trga in Wolfove ulice,¹⁸ ki jo je že pred potresom kupil, po potresu pa dal prenoviti v secesijskem slogu trgovec z barvami Adolf Hauptmann. Vse druge hiše na trgu so bile porušene oziroma tako poškodovane, da jih je bilo potrebno porušiti. Po potresu se je pokazala priložnost, da trg dobi povsem novo podobo. Camilo Sitte je v svojem predlogu za regulacijo mesta¹⁹ stavbne linije ob sedanji Čopovi, Wolfovi, Trubarjevi in začetku Miklošičeve pomaknil precej nazaj, na trg vstopajoče ulice zravnal in razširil ter tako trg vizualno odprl navzven. Njegov predlog je bil torej prav nasproten oblikovalskim načelom, ki jih je zagovarjal v svoji knjigi Umetniško oblikovanje mest.²⁰ Sitte je predlagal tudi rekonstrukcijo ozke zavite Špitalske ulice, ki je bila ob potresu zelo poškodovana, v široko ravno prometnico, ki je trg odprla tudi proti staremu mestnemu jedru. Tudi Fabiani v svojem predlogu regulacijskega načrta²¹ do stare ulične mreže ni bil ravno prizanesljiv. Z novimi regulacijskimi linijami je tudi on razširil in zravnal predmestne ulice, ki so vstopale na trg, in odprl pogled z Marijinega trga po novi regulirani Špitalski ulici naravnost v srce srednjeveškega mesta. Kljub vsemu pa je bolje od Sitteja razumel pomen Marijinega trga za urbano formo mesta, kar je razložil tudi v tehničnem poročilu k načrtu regulacije: »Marijin trg mora se kolikor mogoče dobro regulirati, vsaj tvori vendar v mnogih oziirih središče mesta. To zadošča, če priporočam ravno za to regulacijo precejšnje požrtvovalnosti. Hišne skupine treba staviti tako, kot to določa pročelje cerkve in smer Francovega mostu.²² Arkade in spomeniki, kateri nikakor ne bodo ovirali prometa, označevali naj bi ta trg in mu ustvarjali karakteristično, jednotno lice.« Fabiani je Marijin oziroma današnji Prešernov trg postavil v središče nove mestne zasnove in v svojem predlogu regulacije mesta Ljubljane leta 1899²³ je proti trgu in gradu usmeril tudi celotno ulično mrežo severnega dela mesta.

¹⁸ Hauptmanova hiša, sedanja Ura, Wolfova 2.

¹⁹ B. Gaberščik, Camillo Sittes Plan für Laibach. Ein Beitrag zur Aufgabenforschung des Städtebaus. *Berichte zur Raumforschung und Raumplanung*, Wien, 1966/X, str. 29–33.

²⁰ C. Sitte: *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*, Wien 1909.

²¹ M. Fabiani: *Regulacija deželnega stolnega mesta Ljubljane*, Dunaj, 1895.

²² Ime srednjega mostu sedanjega Tromostovja.

²³ M. Fabiani: *Pojasnila k načrtu osnove in preosnove severnega dela mesta Ljubljane*, Dunaj 1899.

Uradni predlog regulacijskega načrta, ki ga je na osnovi Sittejevega in Fabianijevega predloga izdelal Mestni stavbni urad,²⁴ v nasprotju s Fabianijevim predlogom ni vseboval posebnih določil glede arhitektonskega oblikovanja mestnih ulic in trgov, pač pa je določal samo nove gradbene linije. Kljub temu so v anketi,²⁵ ki je bila namenjena razpravi o predlogu uradnega regulacijskega načrta, predlagali, da se Prešernov trg na novo zazida v obliki peterokotnika, tako da se izravna zazidalna linija zahodnega dela trga od sedanje Čopove do Wolfove, Wolfova pa se razširi in podaljša do Brega. To bi zahtevalo rušenje vseh hiš med Wolfovo in Ljubljano do Kongresnega trga, kar pa je bilo zaradi nasprotovanja zemljiških lastnikov seveda neizvedljivo. Predlog torej ni bil nikoli sprejet in posestniki so nove stavbe kasneje zgradili na starih parcelah. Upoštevali so le novo zazidalno linijo, ki je bila zaradi prometnih potreb pomaknjena nekoliko bolj nazaj, nove stavbe pa so višinsko prilagodili vencu frančiškanske cerkve ter jih z glavno fasado obrnili na trg, kar pa je bilo seveda tudi v njihovem interesu. Večje spremembe v zahodnem delu trga je ovirala tudi odločitev Adolfa Hauptmanna, da svojo hišo (Wolfova 2) na začetku Wolfove, ki v potresu ni bila teže poškodovana, prenovi. Trg je torej po potresu dobil le novo vzhodno stranico. Ko so podrli ob potresu poškodovano Bučarjevo hišo in za njo zgradili novo Mayerjevo palačo, se je trg razširil tudi proti Ljubljani.

Leta 1901 je čez trg stekla prva proga električne cestne železnice, leta 1905 so na trg postavili Prešernov spomenik, potem pa se trg urbanistično in arhitekturno ni več spreminjal do konca prve svetovne vojne.

Plečnikovi projekti za preureditev Prešernovega trga

Po vojni se je s preureditvijo trga intenzivno ukvarjal Jože Plečnik in zanj izdelal tudi vrsto načrtov,²⁶ od katerih pa sta bila realizirana le Tromostovje in trafika nasproti Mayerjeve palače ob Ljubljani.

²⁴ V. Valenčič, Prvi ljubljanski regulacijski načrt, *Kronika*, 1967/2, str. 74–83.

²⁵ ZAL, Cod. III, 46–1996.

²⁶ Njegovi načrti so predstavljeni v prilogi.

Prvi načrt za ureditev trga je nastal že leta 1925, ko je Plečnik v svojem seminarju dal študentom nalogo, kako razširiti stari most z dvema stranskima brvema.²⁷ Plečnika je izzivala predvsem nepravilnost trga in je v večini svojih predlogov poskušal trgu dati bolj pravilno obliko. Problema se je loteval na različne načine. V seriji projektov²⁸ je predlagal radikalno rekonstrukcijo zahodnega dela trga z novim objektom, ki bi pravilno zaključil vogal Wolfove in Čopove ulice, trg pa bi s tem dobil tlorisno obliko pravilnega peterokotnika. V poznejših projektih iz štiridesetih let je zahodni del trga v podaljšku Trubarjeve celo odprl z ravno široko ulico naravnost do Južnega trga,²⁹ ki ga je načrtoval kot podaljšek Kongresnega trga med Slovensko in Wolfovo. Po drugi strani pa je ohranjena tudi cela vrsta načrtov, v katerih je Plečnik poskušal dati trgu pravilnejšo podobo na manj radikalen način, s prenovo tlakov, predstavitev in postavitvijo spomenikov in druge urbane opreme (npr. kiosk na začetku Petkovškovega nabrežja, novo stopnišče k frančiškanski cerkvi, stebrički za označevanje prometnih smeri, stebri, kandelabri, slavalok itd.)³⁰ V arhivu Arhitekturnega muzeja v Ljubljani je ohranjena tudi zanimiva Plečnikova skica za preureditev trga, ki je nastala leta 1951.³¹ Plečnik je v tem predlogu trg razčlenil v tri manjše, pri čemer je vogalni Hauptmannovi hiši dodal prizidek, ki sega globoko v prostor trga in tako bolj jasno razmejuje iztek Wolfove in Čopove ulice. Objekt je enake višine kot Hauptmannova hiša. Fasada proti trgu je v pritličju oblikovana slavo-

²⁷ V publikaciji Iz Ljubljanske šole za arhitekturo iz leta 1925 sta objavljena dva projekta, na katerih je že vrisano Tromostovje, in sicer projekt Dragotina Faturja za Regulacijo Marijinega trga v Ljubljani (str.36) in projekt Franceta Tomažiča za regulacijo Krekovega in Vodnikovega trga v Ljubljani (str. 18).

²⁸ Tak predlog je bil vrisan že v obeh študentskih projektih iz leta 1925, kasneje pa tudi v situacijskem načrtu Tromostovja iz leta 1929, v situacijskem načrtu Marijinega trga iz leta 1934 (AML-PZ Arhitekturni muzej Ljubljana – Plečnikova zbirka, 11/6) in v projektu Poskus zacelitve Marijinega trga iz leta 1942 (AML-PZ 11/7).

²⁹ Regulacijski načrt Ljubljane, 1944; Situacijski načrt zahodnega dela središča Ljubljane, Kongresni trg – Odeon iz leta 1944 (AML-PZ 18/2), Projekt novega slovenskega parlamenta na Ljubljanskem gradu iz leta 1947 (AML-PZ 13/17).

³⁰ AML-PZ 11/3b, 11/4, 11/5.

³¹ Skica na pausu, rdeč tuš in svinčnik, velikosti 17,7 x 13,8 cm, brez inventarne številke, datum 8. 5. 1951.

ločno, na vrhu pa zaključena z ločno oblikovanim timpanom. Med nov objekt in Ljubljano je postavil slavolok, ki zaznamuje vhod v Wolfovo ulico, za novo hišo na začetku Čopove pa je zarisal manjši pravokoten trg umaknjen iz ulice v notranjščino stavbnega bloka.

Tromostovje je ena izmed Plečnikovih variacij na temo *trg in pot*,³² ki jo je razvijal že prej pri Trnovskem in Čevljarskem mostu. Tudi Tromostovje deluje hkrati kot pot, ki povezuje dva bregova Ljubljane in s tem dva dela Ljubljane – zgodovinsko mesto na desnem bregu reke s predmestjem na levem, obenem pa deluje kot del Prešernovega trga oziroma njegov podaljšek čez Ljubljano do nasprotnega brega in vhoda v staro mesto. Plečnikovo Tromostovje in njegova nerealizirana projekta za nova mostova med Kongresnim in Ribjim trgom ter za Mesarski most med Šentpetrskim predmestjem in tržnicami na Vodnikovem trgu lahko povežemo tudi z njegovo idejo o prekritju Ljubljane.³³

Natečaj za ureditev Prešernovega trga leta 1937

Leta 1928 se je veletrgovec Emerik Mayer, lastnik stare Lassnikove hiše med nabrežje Ljubljane in Wolfovo ulico, odločil, da bo na njenem mestu sezidal novo moderno veleblagovnico. Ta odločitev je ponovno oživila stare razprave o značaju in pomenu Prešernovega trga v mestnem organizmu. Mestni gradbeni odbor je za rešitev tega problema Združenju inženirjev in arhitektov predlagal, naj razpiše med svojimi člani natečaj za regulacijo trga, ki bi odgovoril na vprašanje o primerni arhitektonsko-urbanistični preureditvi trga. Rezultati natečaja naj bi služili kot smernice za zazidavo nove Mayerjeve palače. Natečaja se je udeležilo 12 ljubljanskih arhitektov z 10 idejnimi projekti. Med udeleženci najdemo predvsem mlajšo generacijo slovenskih arhitektov, ki so se večinoma že šolali na ljubljanski šoli za arhitekturo, npr. Vladimir in Marijan Mušič, Edvard Ravnikar, Milan Sever, Miro Kos, Boris Kobe, Herman Hus itd.³⁴ Večina arhitektov je natečaj razumela kot priložnost za radikal-

³² Platz und Weg, cf. Jorg Stabenau, *Jože Plečnik: Städtebau im Schatten der Moderne*, Vieweg, Braunschweig/Wiesbaden, 1996.

³³ Skica – študija za prekritje Ljubljane, AML-PZ.

³⁴ F. Stelè, Marijin trg, *Kronika* 1937/3, str. 147–155. V ZAL (zbirka načrtov, mapa 00/25 in 00/26) je ohranjena večina natečajnih projektov in tudi nekatera tehnična poročila.

no rekonstrukcijo trga in skoraj vsi so izhajali s stališča, da mora trg dobiti novo, geometrijsko bolj pravilno obliko. Natečajniki so, tako kot tudi Plečnik, posegali predvsem v zahodni del trga in ga preurejali z rušenjem Hauptmannove hiše, zavzemali pa so se tudi za izravnavo strešnih venecv ne samo na trgu, ampak tudi v notranjosti ulic, ki vodijo na trg. Najbolj radikalno sta v ta del mesta posegla s svojim projektom, ki sta ga predložila v dveh variantah, E. Ravnikar in S. Sever, ki sta trg podaljšala čez Ljubljano vse do Mestnega trga, tako da sta porušila Stritarjevo ulico z obrobjem in na njenem mestu uredila enkrat pravokoten in drugi okrogel trg.³⁵ Večji del natečajnikov je problematiko trga reševal predvsem s prometnega vidika (arh. Počkar, arh. G. Ogrin, arh. E. Navinšek, arh. J. Platner, arh. Herman Hus, arh. M. Kos), nihče pa v preureditvi trga ni videl konservatorske naloge.

Regulacije Prešernovega trga po drugi svetovni vojni

Tudi po drugi vojni preureditev Prešernovega trga ni sodila med prednostne naloge, zato so predlogi nastajali predvsem v sklopu večjih regulacijskih in zazidalnih načrtov. V regulacijskem načrtu Urada za regulacijo Ljubljane iz leta 1953,³⁶ ki je pod vplivom funkcionalističnih teorij o urejanju mesta brezkompromisno posegel v obstoječe tkivo mestnega središča, je Prešernov trg zarisan kot pravi peterokotni trg z novo izravnano zahodno tržno fasado. V natečajnem projektu za urbanistično ureditev severnega dela mestnega središča iz leta 1957,³⁷ je Edvard Ravnikar ponovno obudil Fabianijevo idejo o radialni povezavi Prešernovega trga z Ajdovščino. Trg je odprl proti severozahodu, tako da je porušil frančiškanski samostan in v smeri proti Ajdovščini uredil sistem trgov. Ta diagonalna povezava od Prešernovega trga do Ajdovščine je bila nato sprejeta kot urbanistična konstanta za vse kasnejše urbanistične načrte. Osnovna ideja je bila sicer v naslednjih letih večkrat preoblikovana, kljub temu pa je kot torzo še vedno ohranjena v skoraj dvajset let pozneje realizirani zazidavi kompleksa trga Ajdovščina.³⁸

³⁵ ZAL, zbirka načrtov, mapa 00/25.

³⁶ N. Bežek, B. Simčič, M. Zupančič, Ljubljana – osnovna urbanistična načela za direktivni načrt, Kronika 1953, priloga.

³⁷ Natečaj za center Ljubljane 1957, *Arhitekt* 1960, str. 50–53.

³⁸ Lajovic, Ploščad Borisa Kraigherja v Ljubljani, *Sinteza* 1971/21–22, str. 13–16.

Ravnikarjeva prenova trga ob koncu osemdesetih let

Sedanjo podobo je dobil Prešernov trg ob koncu osemdesetih let, ko so ga preuredili po načrtih Edvarda Ravnikarja.³⁹ Projekt je nastal spontano ob preurejanju komunalne infrastrukture na trgu.⁴⁰ Ravnikar je namreč tedaj predlagal, da se komunalna prenova izkoristi tudi za urbanistično preureditev trga. Izhajajoč iz dejstva, da je Prešernov trg izgubil svojo primarno prometno funkcijo, saj se je promet premaknil bolj na mestne robove, pa tudi najpomembnejše mestne upavne in administrativne funkcije so se že davno preselile iz starega mestnega jedra, je Ravnikar predlagal, da se trg v skladu z novim značajem tudi oblikovno na novo uredi. Namesto lijakaste forme, ki je bila prometno pogojena, je v geometrijskem središču trga v osi frančiškanske cerkve v tlak zarisal krog v premeru 41.5 m. Središče kroga je postavljeno v geometrijsko središče trga, velikost kroga pa je bila matematično določena z dimenzijami mostu. Trg je bil na novo tlakovan z granitnimi kockami, njegovo središče in krožnica ter iz središča navzven potekajoče žarkaste linije so narejene iz belih kamnitih plošč makedonskega sivca. Ravnikar je v središču kroga načrtoval tudi fontano, ki pa zaradi nerazumljivega nasprotovanja javnosti ni bila nikoli izvedena, čeprav bi koncept lahko kvalitetno dopolnila.

Arhitektura trga

Tudi arhitektura trga razodeva večstoletno zgodovino tega mestnega prostora.

Najstarejša stavba in hkrati najpomembnejša konstanta, ki ji je bil vseskozi podrejen razvoj trga, je prvotna avguštinska, kasneje frančiškanska cerkev s samostanom,⁴¹ zgrajena sredi 17. stoletja. Monumentalna cerkvena arhitektura je ustrezno arhitektonsko spremljavo začela dobivati šele ob koncu 19. stoletja. Tedaj so bile zgrajene Mayerjeva palača (Prešernov trg 5) kot vzhodni zaključek trga, Frischova (Prešernov trg 3) in Seunigova hiša (Prešernov trg 2), na drugi strani

³⁹ E. Ravnikar, Ureditev Prešernovega trga, 1. faza, avgust 1987.

⁴⁰ Izvedba Komunalno podjetje Ljubljana, 1987–88.

⁴¹ Juša, Vavken, Prenova fasade frančiškanske župnijske cerkve Marijinega oznanjenja v Ljubljani, 1992–1993, LRZVNKD, Ljubljana, 1993.

Ljubljance pa Filipov dvorec (Stritarjeva 9) in Kresija (Stritarjeva 6). V prvem desetletju našega stoletja je trg dobil z novo zgrajeno Urbančevo veleblagovnico (Trubarjeva 1) in prenovljeno Hauptmannovo hišo (Wolfova 2) nekaj secesijskega pridiha. Med obema vojnama je južna stranica trga med Wolfovo in Hribarjevim nabrežjem na novo zaključena z moderno fasado Mayerjeve veleblagovnice (Wolfova 1), Plečnikovo Tromostovje, oblikovano po beneških vzorih z belimi balustrskimi ograjami in stopniščema, ki se z obeh pešaških brvi na zunanji strani spuščajo proti rečnemu bregu, pa je trg funkcionalno in vizualno razširilo čez reko in mu vtisnilo današnjo podobo.

Franciškanska cerkev Marijinega oznanjenja

Prvo cerkev na mestu današnje so zgradili avguštinci v prvi polovici 17. stoletja. Temeljni kamen je položil ljubljanski škof Tomaž Hren leta 1628, posvečena pa je bila leta 1628. Po požaru leta 1645 so avguštinci hudo poškodovano cerkev podrli, vendar so že leto zatem začeli graditi novo. Njen ustanovitelj Konrad baron Russenstein je v volilu zapisal, naj se cerkev na novo zgradi in posveti Marijinemu oznanjenju, v njej pa uredi kapelico po zgledu Marijine cerkve v Loretu. Kapela je bila posvečena leta 1669, cerkev pa je posvetil leta 1700 knezoškof Sigmund Krištof grof Herberstein. Sedanja cerkev je bila zgrajena kot avguštinska redovna cerkev med letoma 1646 in 1660 in je bila posvečena Mariji. Ob koncu 17. stoletja, ko je bil z jožefinskimi reformami ukinjen avguštinski red, so se v cerkev in samostan naselili frančiškani in v njihovi posesti je celoten samostanski kompleks ostal do danes. Cerkev je zasnovana po vzoru zgodnjebaročnih rimskih cerkva kot enoladijska bazilika z dvema vencema stranskih kapel. Njeno fasado, ki je obrnjena proti reki, členijo mogočni pilastri. Srednji del fasade se dviguje nad stranska in zaključuje s trikotnim čelom, na obeh straneh ga podpirata dve voluti. Vhod v stavbo je visoko nad sedanjim nivojem trga, do njega vodi stopnišče, ki je bilo prizidano ob regulaciji in izravnavi trga v prvi polovici 19. stoletja.⁴² Stopnišče je triramno, med srednjim in stranskima ramama je polkrožen, z ograjo zaprt in z drevesi zasajen prostor, ki sega globoko v tržni prostor. Na zahodni

⁴² Projekt stopnišča iz leta 1821 brez prednjih stopnic Franz Deschmann, ZAL, m 13/1,2, št. Načrta 23, leto 1821.

strani se cerkvene fasade drži frančiškanski samostan, ki oblikuje začetek Čopove ulice. Zvonika so gradili zelo počasi in sta bila končana šele leta 1719.⁴³ 1785 je bila pri cerkvi ustanovljena predmestna župnija Marijinega oznanjenja. Leta 1858 je bila cerkvena fasada popolnom prenovljena in poslikana z Goldensteinovo fresko. To so leta 1883 zamenjali z Wolfovo. Potres je cerkvi bolj ali manj prizanesel, zato prenova ni posegla v njeno osnovno arhitekturno substanco.⁴⁴

Mayerjeva palača (Prešernov trg 5)

Palačo je dal zgraditi Josip Mayer, ustanovitelj znane ljubljanske lekarniške rodbine na mestu dveh predmestnih hiš, ki sta stali na začetku Trubarjeve in so ju po potresu morali porušiti. V eni izmed njiju je bila že leta 1809 lekarna Pri zlatem jelenu. Načrte za stanovanjsko-trgovsko palačo je izdelal arhitekt Ferdinand Hauser med letoma 1896–97, stavbo je gradilo podjetje Gustav Tönnies, fasado pa je izdelal Filip Supančič, ki je tudi podpisan pod načrt fasade.⁴⁵ V pritličju je bila že pred koncem stoletja odprta lekarna, v mednadstropju so bile pisarne, v zgornjih nadstropjih pa stanovanja.

Monumentalno poslopje v neorenesančnem stilu zavzema celoten prostor med Trubarjevo ulico in Petkovškovim nabrežjem. Trinadstropna glavna fasada, obrnjena proti trgu, je horizontalno razdeljena na dva dela, spodnji grobo rusticiran pritlični pas in fineje obdelan zgornji pas. Os stavbe je poudarjena s plitvim srednjim rizalitom, v pritličju obdelanem v rustiki, v zgornjih dveh nadstropjih pa vertikalno razčlenjenim s štirimi monumentalnimi stebri, ki stojijo na balkonu prvega nadstropja, podpirajo pa jih po dve konzoli, ki hkrati nosita tudi balkonska tla. Stebri so zgoraj zaključeni z jonskimi kapiteli in nosijo arhitrav, nad katerim se nad strešni gabarit pne kupolasta streha na tamburju s tremi ovalnimi okni. V pritličju so bili prvotno trije lokali, lekarna, kavarna in trgovina s papirjem; vsak je imel svojo trgovsko fasado, oblikovano kot leseno kuliso na zidani fasadi. Okna v prvem nads-

⁴³ Projekt obnove zvonika 1903, podpisan ing. Foerster, Mestni stavbni urad, ZAL, zb. n. mapa 13/1,14, št. n. 43109.

⁴⁴ Projekt obnove kapele s konca 19. stol. Carl Wanitzky, stavbenik Franz Faleschini, zgr. 1895, ZAL, Reg I, sv. XVIII/3, f. 1159, fol. 216.

⁴⁵ ZAL, Reg I, sv. XVI/2, f. 1144, n. 11956/1895.

tropju so postavljena med dva pilastra, ki nosita polkrožno zaključene okenske nadstreške. Napušči nad okni v prvem nadstropju rizalita in nad okni drugega nadstropja imajo bolj zalomljeno linijo. Štukaturni okras je koncentriran v okenskih čelih in kaže celo bogastvo historičnih motivov (kartuše, medaljone z rastlinskimi ornamentami, človeškimi glavami itd.). Mayerjeva palača je bila ob koncu 19. stoletja ena največjih in najbogatejše oblikovanih zasebnih palač v Ljubljani in se po monumentalnosti lahko primerja s podobnimi v večjih in bogatejših središčih.

Frischeva hiša (Prešernov trg 3)

Trgovsko stanovanjsko hišo je med letoma 1896 in 1897 za Ivana Frischa zgradil stavbenik Filip Supančič.⁴⁶ Hiša z vogalnim pomolom in stolpičem zaznamuje vhod na Čopovo ulico. Na poznohistorični fasadi se poleg historičnega okrasja prvič v Ljubljani pojavljajo tudi posamezni secesijski elementi, okras je zgoščen nad okni prvega nadstropja, pod strešnim vencem in na vogalnem pomolu.

Hauptmannova hiša (Wolfova 2)

Dvonadstropno hišo Wolfova 2 je leta 1873. kupil trgovec Matevž Rant, jo nadzidal za dve nadstropji in v pritličju uredil manufakturno trgovino. Leta 1894 je hišo kupil trgovec z barvami Adolf Hauptmann.⁴⁷ Leta 1904 je lastnik naročil mestnemu arhitektu Cirilu Metodu Kochu načrt za novo fasado in tudi novo streho. Koch je obnovo izvedel v slogu tedaj modne, wagnerjansko navdihnjene dunajske secesije. Štirinadstropno fasado je horizontalno razčlenil z močno profiliranim venčnim zidcem med pritličjem in prvim nadstropjem, s širokim kasetiranim vencem med prvim in drugim nadstropjem ter z vodoravnimi črtami, vrezanimi v omet v obeh spodnjih nadstropjih. Streha je bila prvotno na zgornji strani zaključena s pločevinastimi snegolovi v valoviti liniji, značilni za strehe orientalskih hiš. Fasado krasijo keramične ploščice v različnih barvah: v drugem nadstropju nad okenskimi od-

⁴⁶ ZAL Reg I, sv. XVI/2, f. 1148, št. n. 16477, B. Rovšnik, Stilni razvoj ornamenta na fasadah v Sloveniji od 1895 do prve svetovne vojne, *ZUZ*, n. v., 16, 1980, str. 25–50.

⁴⁷ R. Andrejka, Strojariji na Forštat, *Kronika*, 1937/4, str. 193–194.

prtiniami modre, v tretjem nadstropju med okni raznobarvne, zgornji del fasade pa je v celoti preoblečen s keramičnimi ploščicami v geometrijskem motivu šahovnice. Strešni napušč krasi barvni omet, oblikovan v wagnerjanskem slogu z motivom barvnih kaset. Zeleno-modro-rdeča barvna skala fasade je usklajena tudi s temnozeleno barvo okenskih okvirov in polknih ter temnozeleno in belo barvo fasadnega ometa. Po modnih kontrastnih barvah Hauptmanova hiša izstopa iz konteksta Prešernovega trga. Koch je vzore za tako dekoracijo verjetno našel v sočasni dunajski arhitekturi, nekateri pa povezujejo barvno intenzivno fasado tudi s poklicem lastnika hiše, ki je bil trgovec z barvami. Hauptmannova hiša velja za eno kvalitetnejših Kochovih ljubljanskih del.⁴⁸

Urbančeva veleblagovnica (Trubarjeva 1)

Po potresu je dal ljubljanski trgovec Felix Urbanc na mestu dveh starih hiš, ki sta stali na začetku sedanje Trubarjeve ulice, zgraditi moderno veleblagovnico. Načrte zanjo je izdelal graški arhitekt Fredrich Sigmundt leta 1902, leta 1903 pa je stavbno podjetje Faleschini & Schuppler stavbo tudi že dokončalo,⁴⁹ kar kaže letnica na zgornjem delu fasade.

Nova stavba, pomaknjena iz stare ulične linije v notranjost parcele, je skupaj z Mayerjevo hišo (Prešernov trg 5) na nasprotni strani ulice na novo oblikovala vhod na Trubarjevo ulico. V tlorisu ima obliko nepravilnega peterokotnika, na trg pa je obrnjena z ozko enoosno 5,5 m široko fasado, ki mehča sicer ostrokotni vogal med dvema ulicama. Druga dva ulična trakta sta postavljena vzporedno z Miklošičevo in Trubarjevo ulico. Dvorišče je bilo prvotno pokrito s streho iz stekla in kovanega železa. Nanj je po robu stavbnega trakta ob Trubarjevi vodila uvozna veža, peš pa je bilo dvorišče dostopno skozi lepo oblikovana secesijska vrata iz trakta ob Miklošičevi.

⁴⁸ N. Šumi, *Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani*, Ljubljana, 1954.

⁴⁹ ZAL, Reg I, sv. XVI/2, f. 1511; D. Prelovšek: *Urbančeva hiša in njen arhitekt*. V: Sinteza 1977/38–40, str. 112–116; isti, Ljubljanska arhitektura Hribarjevega časa, *Grafenauerjev zbornik*, Ljubljana, 1996, str. 579–650; N. Šumi, *Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani*, Ljubljana, 1954; B. Rovšnik, Stilni razvoj ornameta na fasadah v Sloveniji od 1895 do prve svetovne vojne, *ZUZ*, n. v., 16, 1980, str. 25–50.

Urbančeva hiša je bila prva veleblagovnica v Ljubljani. Zgrajena je bila po vzoru neke budimpeštanske veleblagovnice,⁵⁰ kar se kaže predvsem v oblikovanju stopnišča, elegantni liniji lesene stopniščne ograje, spodaj zaključene z dvema lesenima ženskima glavama, oblikovanju ograje galerije, štukaturnem okrasu in tudi pohištvu, ki bolj kot na bližnjo dunajsko secesijo spominja na daljne belgijske vzore art nouveaja. Takšna stilna usmeritev je bila za Ljubljano posebnost, v budimpeštanski arhitekturi pa ni nič nenavadnega, saj je znano,⁵¹ da je Budimpešta predvsem iz nacionalno političnih razlogov raje sprejemala francoske in belgijske vplive, da bi se tako izognila vplivu konkurenčnega Dunaja.

Prostorski koncept trgovine kot enotnega prodajnega prostora, ki je po monumentalnem stopnišču povezan z obhodno prodajno galerijo v mednadstropju, spominja na sočasne veleblagovnice v Parizu, na Dunaju, v Gradcu ali Budimpešti. Glavni prodajni prostor je nameščen centralno na vogalu med obema ulicama. Ima obliko nepravilnega, vendar osno somernega peterokotnika. Prostoru dominira stopnišče, ki je naravnano na os glavnega vhoda. Začne se s širokim, na obeh straneh zaobljenim nastopnim podestom, se nato vzpne do srednjega podesta nekako na pol višine med pritličjem in mednadstropjem, kjer se razcepi v dve krili, ki nato v ostrem loku zavijeta na eno in drugo stran galerije. Stopnišče nosita dve vrsti stebrov, na oboku med spodnjo in zgornjo vrsto stoji ženski kip, personifikacija obrti.

Danes je stavba zelo prezidana in v notranjščini korenito spremenjena (dvorišče zazidano, stopnišča premaknjena, pregrade med prostori odstranjene itd.). Bolj ali manj ohranjen je le centralni prostor veleblagovnice s stopniščem, kjer je postavljeno originalno pohištvo, luči in celo dve originalni jedkani stekli, žal pa secesijska notranjščina zaradi popolnoma neustreznega prodajnega programa sploh ne pride več do izraza.

Urbančeva hiša je ena najkvalitetnejših ljubljanskih secesijskih celostnih umetnin. Zunanjščina stavbe je horizontalno razdeljena na dva dela. Spodnji trgovski je razčlenjen z dvema v enotno kompozicijo povezanimi horizontalnima pasovoma oken in je s preprostim plo-

⁵⁰ Oblikovanje notranjščine je po pričevanju lastnikovega potomca posnetek neke budimpeštanske trgovine. D. Prelovšek, Urbančeva hiša in njen arhitekt, *Sinteza*, 38–40, 1977, str. 112–116.

⁵¹ D. Prelovšek, Urbančeva hiša in njen arhitekt, *Sinteza*, 38–40, 1977, str. 112–116.

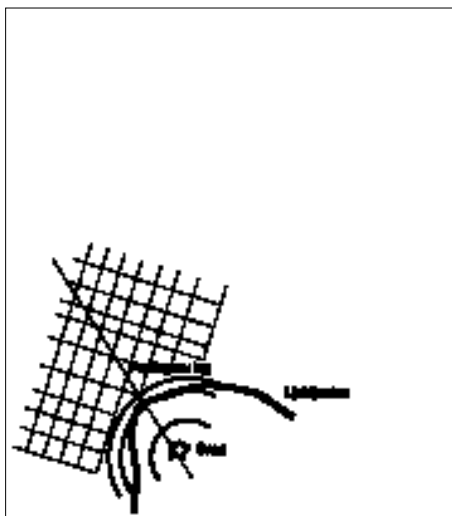
skovito oblikovanim vencem ločen od zgornjega dela stavbe, ki obsega dve prvotno stanovanjski nadstropji. Zgornji dve nadstropji sta med seboj vertikalno povezani s pilastri, ki segajo od venca nad spodnjim delom fasade do strešnega venca. Zgoraj zaključuje stavbo močno poudarjen napušč, ki ga nosijo železne konzole. Fasada spodnjega dela stavbe je obdelana v rustiki, zgornji del je ometan. Secesijski rastlinski okras se kopiči proti vrhu stavbe. Koncentriran je predvsem na pilastrih od tretjega nadstropja pa do strešnega venca. Posebej so okrašeni tudi okenski podstavki v drugem in tretjem nadstropju. Vlogo glavne fasade ima enoosni vogalni del obrnjen proti trgu s portalom, ki sega čez pritličje, in mezzanin s po enim trodelnim oknom v drugem in tretjem nadstropju ter poudarjenim strešnim zaključkom z atiko, na kateri stoji neobaročni kip Merkurja, boga trgovine in zaščitnika trgovcev. Portal poudarjata dva naprej pomaknjena, v tlorisu pravokotna stebra, ki se proti vrhu v elegantnem loku zožujeta. Umaknjena stran od fasade sta z njo povezana z ozkima ograjama iz kovanega železa. Stebra nosita konzoli iz kovanega železa vegetabilnih oblik, ki se nad portalom razširita v polkrožni nadstrešek v obliki pahljačasto razprtihih cvetnih listov iz stekla in kovanega železa. Nadstrešek v najbolj pristnem secesijskem slogu v Ljubljani nima primere. V osnovi podobno zasnovan nadstrešek nad vhodom v Mestno hranilnico na Čopovi ulici se po kvaliteti z njim ne more primerjati.

Mayerjeva palača (Wolfova 1)

Prednica sedanje palače, ki zavzema prostor med Hribarjevim nabrežjem in Wolfovo ulico, je bila dvonadstropna hiša, ki jo je na mestu starejše predmestne kmečke hišice dal med letoma 1751 in 1754 sezidati trgovec Ludovik pl. Reya. Po njem je hiša menjala celo vrsto lastnikov, vseskozi pa je v njej delovala strojarska obrt. 1856 je v sprednjem delu hiše odprl gostilno, nato pa še trgovino Peter Lassnik, po katerem je kasneje hiša dobila tudi ime. Hiša je bila po velikosti ena najboljsežnejših stavb v tem delu mesta. V začetku tridesetih let je tedanji lastnik Emerik Mayer staro hišo podrl in leta 1937/38 na njenem mestu zgradil novo. Za izgradnjo nove stavbe je Mestni gradbeni urad investitorju postavil pogoje, ki so izhajali iz predlogov leta 1937 razpisane natečaja za regulacijo Prešernovega trga; da mora novo stavbo

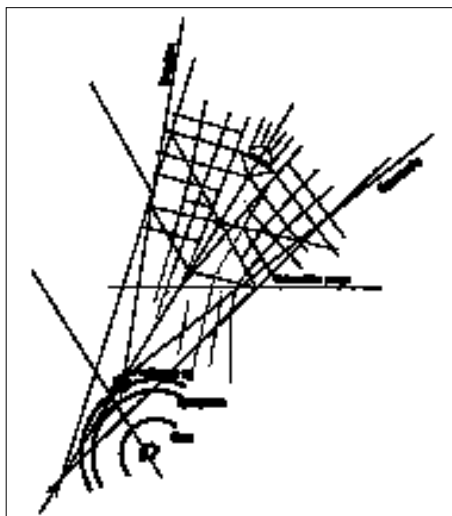
po višini prilagoditi glavnemu vencu frančiškanske cerkve, ravno zaključiti proti trgu, postaviti v zazidalno linijo prejšnje hiše, fasado pa prilagoditi arhitektonskemu značaju trga in jo obdelati v kamnu.

Načrte za stavbo je izdelal arh. Stanislav Rohrman, eden najpomembnejših predstavnikov prve generacije sodobnih slovenskih arhitektov. Pri izdelavi načrta je arhitekt moral upoštevati, da stavba stoji na eni najbolj občutljivih lokacij v mestu in da se mora torej prilagoditi okoliški arhitekturi, obenem pa je želel zasnovati moderno veleblagovnico po vzoru sodobnih trgovskih hiš ne samo v Ljubljani, ampak tudi v tujini. Zunanjščino stavbe je torej oblikoval z bolj tradicionalnimi arhitekturnimi elementi, notranjščina pa je izrazito moderna. Železobetonska skeletna konstrukcija je omogočila enoten prodajni prostor, ki obsega celotno pritličje stavbe in prvo nadstropje. Prvo nadstropje je dostopno po centralno postavljenem stopnišču in oblikovano kot obodna galerija, prek katere je celoten prodajni prostor tudi osvetljen. V zgornjih nadstropjih štirinadstropne stavbe so bila prvotno najemniška stanovanja. Glavna fasada, ki je obrnjena proti trgu, je v pritličju postavljena na pilote. Za njimi je pokrit hodnik, iz katerega vodi glavni vhod v trgovino in povezuje Wolfovo ulico s Hribarjevim nabrežjem. V vsakem nadstropju so štiridelna, s stebri ločena okna, v tretjem nadstropju polkrožno zaključena. Streha je ravna, zaključena z rahlo izstopajočim konzolnim vencem. Fasada je do prvega nadstropja izdelana v umetnem kamnu- travertinu, zgornja nadstropja pa so obdelana v žlahtnem ometu.

1. Lega trga v kontekstu mesta

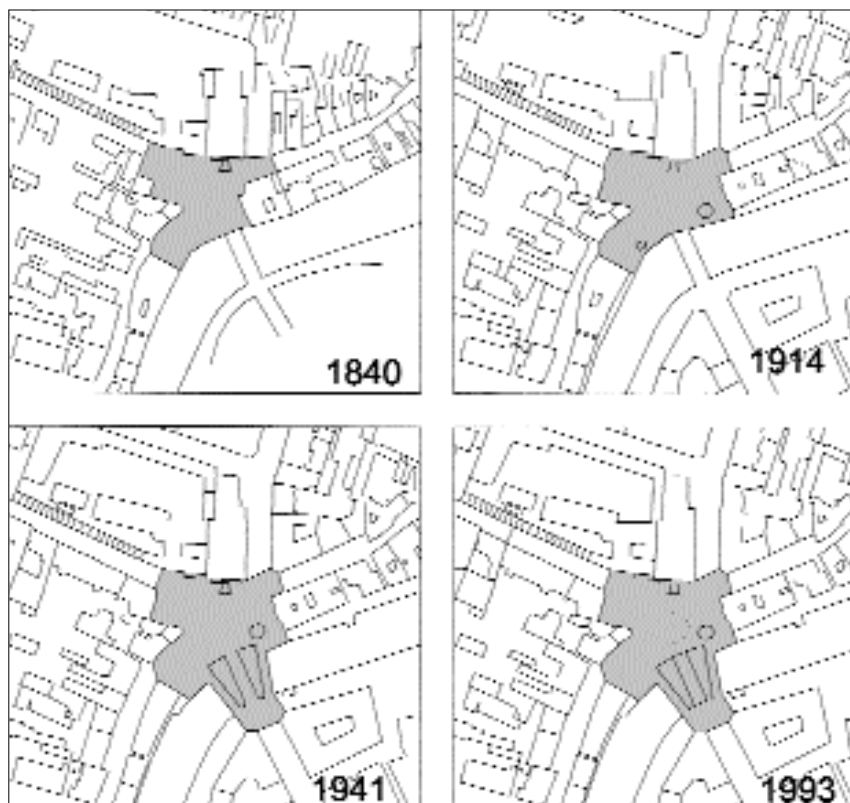
Prešernov trg leži na na stiku srednjeveškega mestnega jedra in mesta 19. stoletja in prevaja radialni sistem srednjeveškega mesta, ki se vije v loku med gradom in Ljubljano v pravokotni sistem mesta 19. stoletja, ki se je razvilo na ravnini ljubljanskih vrat med Ljubljano in Tivolijem na osnovah rimskega mesta.

2. Skica Fabianijevega načrta za Ljubljano z Bežigradom

Prešernov trg je neke vrste geografsko središče mesta, kar je v svojem osnutku regulacijskega načrta za severni del Ljubljane poudaril tudi Fabiani.

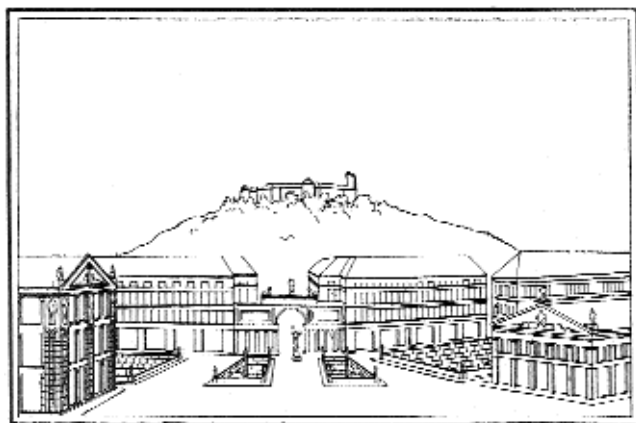
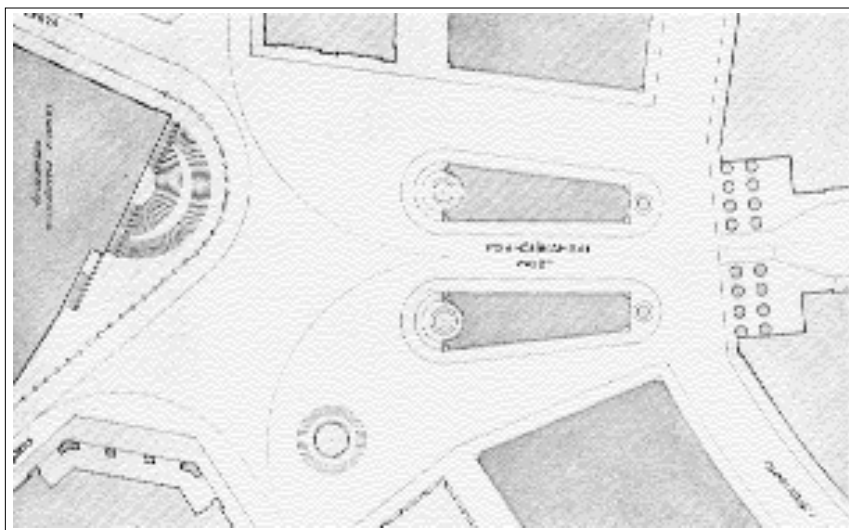
RAZPRAVE IN ČLANKI

3. Razvoj tržnega tlorisa (1840–1990)

Trg ima danes obliko nepravilnega mnogokotnika. Takšna tlorisna oblika, ki se je razvijala stoletja je posledica njegove prometne funkcije. Na trg so se v srednjem veku stekale 3 prometnice iz predmestij, v 19. stoletju pa so se jim pridružile še tri ulice bolj lokalnega značaja, novo urejena Miklošičeva ter obe nabrežni ulici.

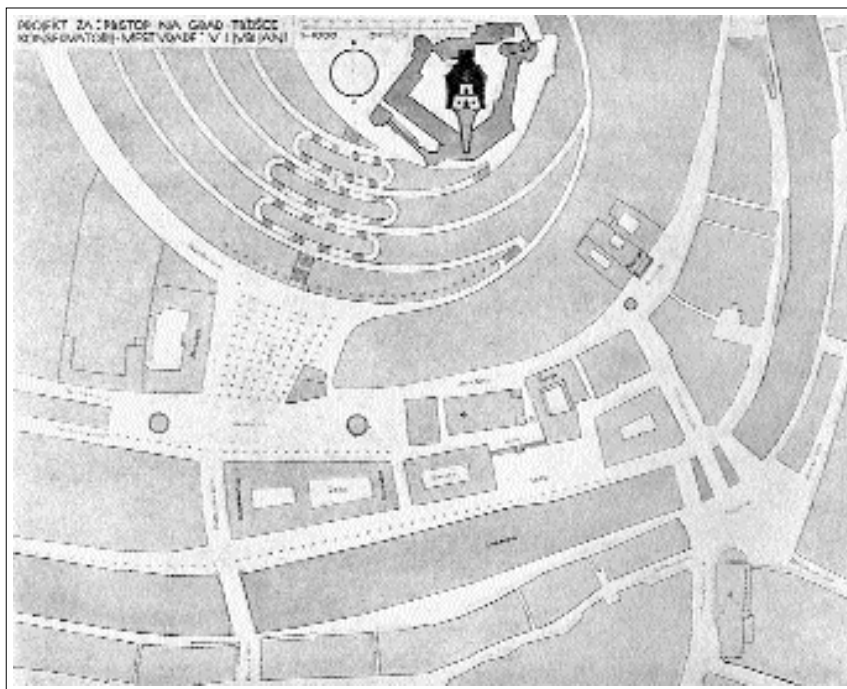
Najdaljša stranica trga je fasada frančiškanske cerkve in samostana na severni strani trga, poudarjena s stopniščem pred glavnim vhodom, ki sega globoko v prostor trga. Vzhodno fasado trga zapira monumentalna stavba Centralne lekarne, severovzhodni vogal trga pa je umaknjen nekoliko nazaj in definiran z ozko enoosno vogalno fasado sedanje veleblagovnice Centromercur. Zahodna fasada trga je bolj razgibana, oblikujeta pa jo Frischova hiša na začetku Čopove ulice in globoko v prostor trga segajoča vogalna Hauptmannove hiše (Wolfova 2). Jugozahodno fasado oblikuje sedanja stavba Bank Austria (Prešernov trg 1). Na jugu se trg danes nadaljuje preko reke in vizualno zaključuje z mestnimi vrati, ki jih od potresa naprej nadomeščata nasproti stoječi palači Kresije in Filipovega dvorca. Tromostovje zaradi svoje širine in lijakaste oblike, ki se na severni strani prilagaja širini trga, na drugi strani Ljubljance pa širini sedanje Stritarjeve deluje kot podaljšek trga, kot nekakšen širok plato, ki usmerja gibanje v notranjost srednjeveškega mesta.

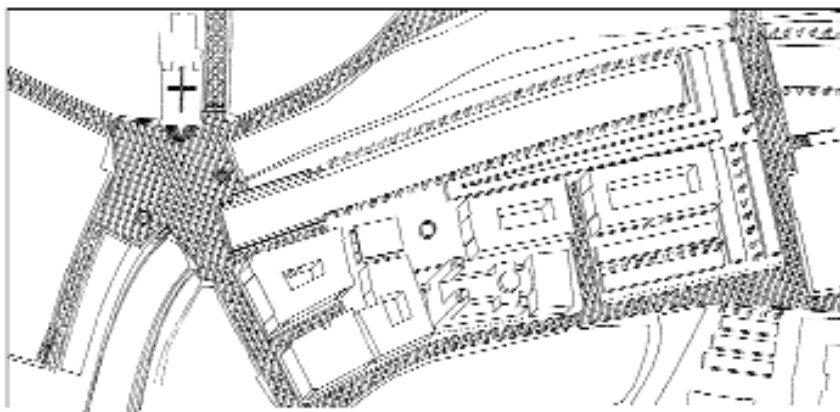
DRAGOTIN FATUR: REGULACIJA MARIJINEGA TRGA V LJUBLJANI

4. Dragotin Fatur: *Regulacija Marijinega trga v Ljubljani*, 1925 (obj. v publikaciji *Iz ljubljanske šole za arhitekturo*, 1925, str. 36). Na skici je Prešernov trg skoraj v celoti preurejen, tako da ima bolj ali manj pravilno peterokotno tlorisno obliko. Ob starem mostu čez Ljubljanico sta že narisana dva stranska, pred frančiškansko cerkvijo je novo polkrožno stopnišče, vogal med Wolfovo in Čopovo je zaključen z novo stavbo, ki ima stranico proti trgu arkadirano, vhod v staro mesto na drugi strani Ljubljane pa zaznamujejo propileje in dve novi stavbi na mestu Kresije in Filipovega dvorca.

RAZPRAVE IN ČLANKI

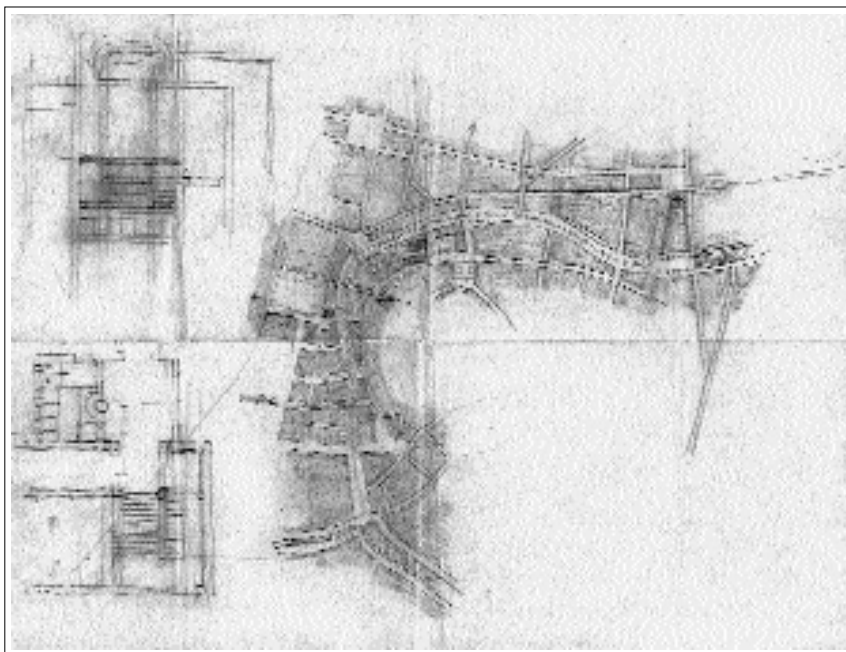

5. France Tomažič: *Projekt regulacije Krekovega in Vodnikovega trga v Ljubljani*, 1925. (obj. v publikaciji *Iz ljubljanske šole za arhitekturo 1925*, str. 18). Podobno kot na Faturjevem projektu ima tudi na Tomažičevem Prešernov trg bolj ali manj pravilno peterokotno obliko na novo oblikovan vogal med Čopovo in Wolfovo ter novo polkrožno stopnišče med frančiškansko cerkvijo. Na načrtu je že vrisano tudi Tromostovje.

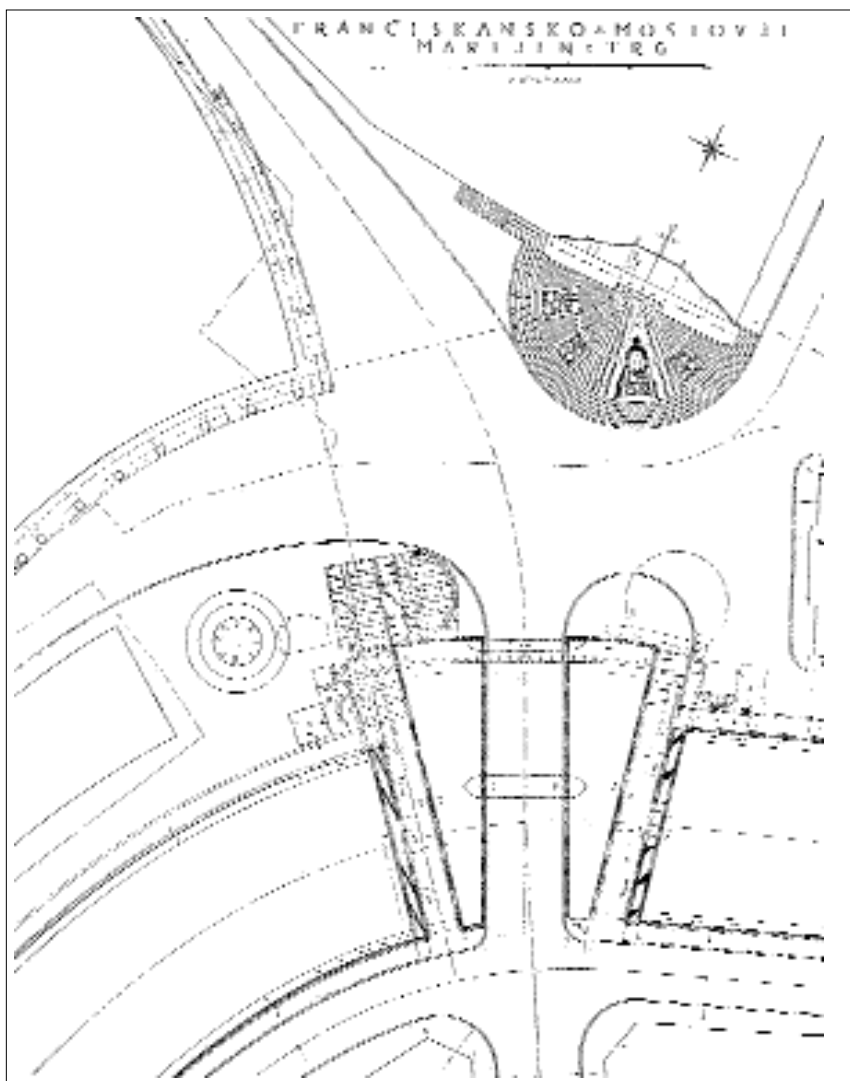
6. Jože Plečnik: *Predlog preureditve območja med Prešernovim trgom in Stritarjevo ter Kopitarjevo ulico*, 1928 (AML-PZ, 15/5 (33). Načrt obravnava preureditev Vodnikovega trga in pretlakovanje celotnega kompleksa med Zmajskim mostom in Tromostovjem ter Marijinega trga na drugi strani Ljubljane. Ta je razširjen proti jugu preko ploščadi, ki v širini celotnega Tromostovja prekriva Ljubljano. Stopnišče pred frančiškansko cerkvijo ima obliko polkroga, Prešernovemu spomeniku pred Mayerjevo lekarno je kot pendant postavljen še en spomenik na drugi strani trga pred Mayerjevo veleblagovnico.

RAZPRAVE IN ČLANKI

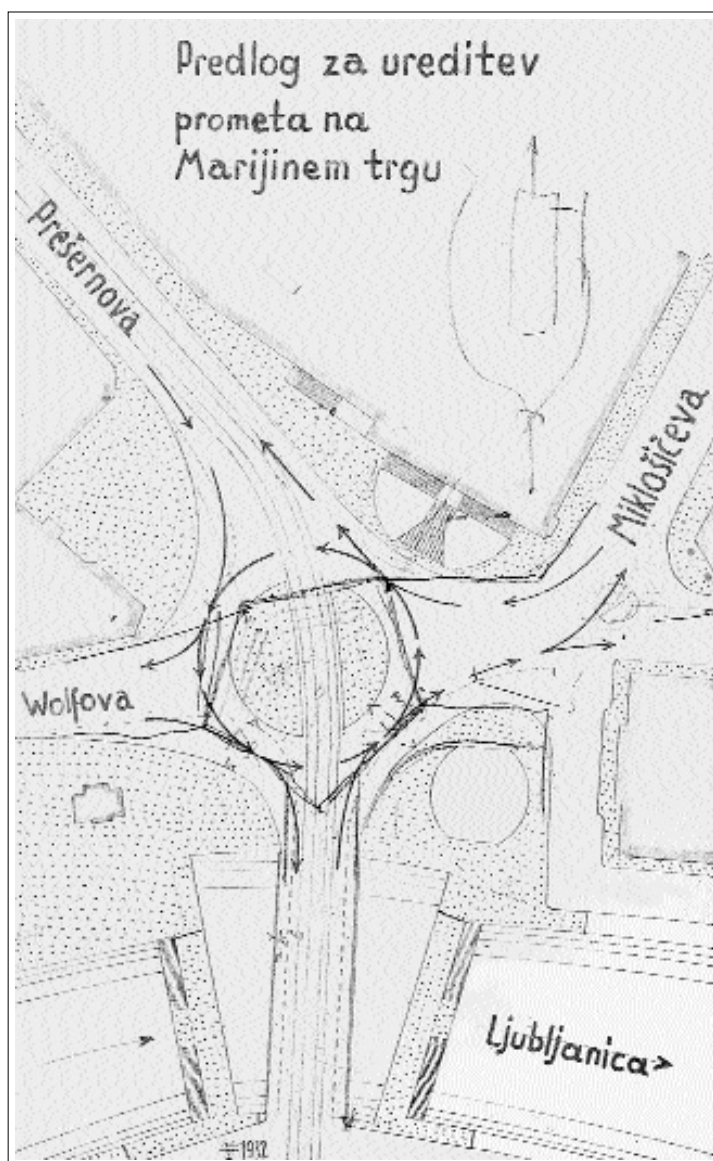
7. Jože Plečnik: *Študija prekritja Ljubljane* (AML-PZ)

Plečnik je izdelal celo študijo, kako bi Ljubljano prekril v celotnem njenem poteku skozi mestno središče. V tej študiji je bil torej Prešernov trg razširjen do začetka Stritarjeve, ki ga zaznamujeta stavbi Kresije in Filipovega dvorca.

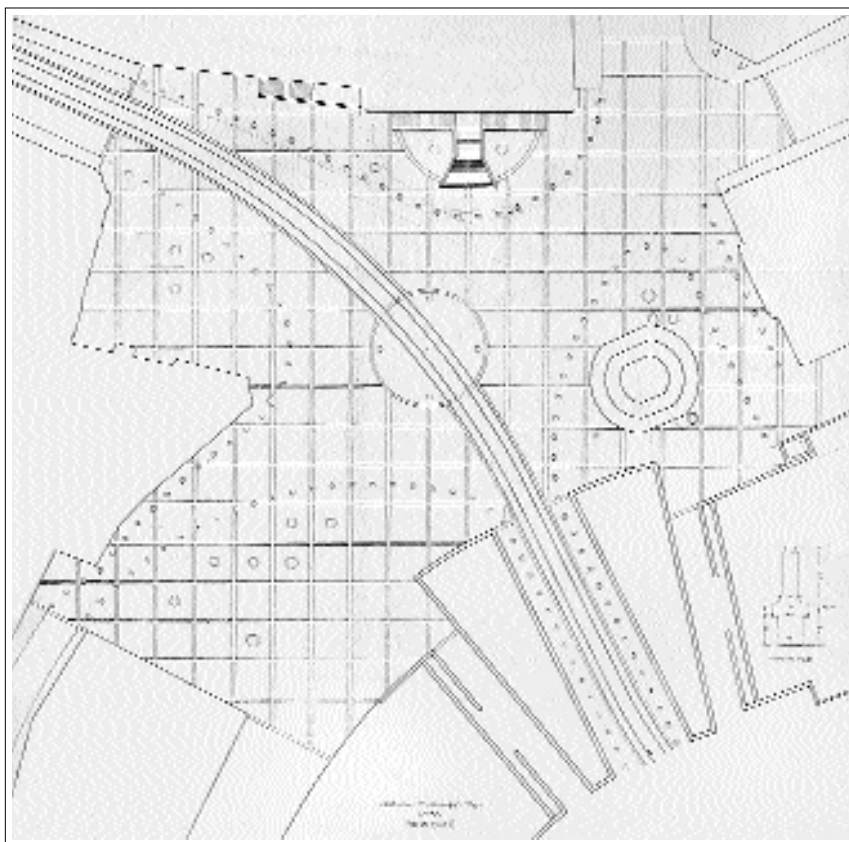

8. Jože Plečnik: *Frančiškansko mostovje, Marijin trg*, 1929, risal Ciril Tavčar (obj. v: *Dom in svet* 1929/5, str. 150–151). Na načrti je vrisano Tromostovje, Prešernov trg pa je preurejen z novim monumentalnim polkrožnim stopniščem pred frančiškansko cerkvijo, aluzijo na nekdanjo cerkev Marija na gricku ter novo stavbo, ki oblikuje vogal Čopove in Wolfove. Prešernov spomenik pa je premaknjen na drugo stran trga pred novo hišo, ki je narisana na mestu stare Lassnikove hiše in kjer bi imel po Plečnikovem mnenju več prostora.

RAZPRAVE IN ČLANKI

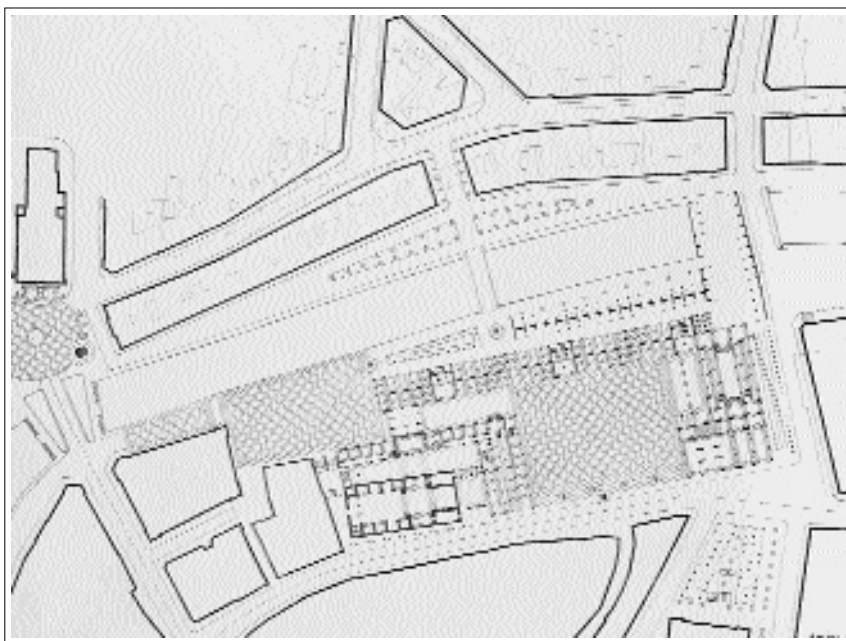

9. Jože Plečnik: *Predlog za ureditev prometa na Marijinem trgu*, 1932 (AML-PZ, mapa 11/2). Načrt prikazuje obstoječo arhitektonsko situacijo Prešernovega trga z novo zunanjo ureditvijo parterja v obliki pravičnega peterokotnika oziroma kroga, po katerem naj bi potekal promet preko trga.

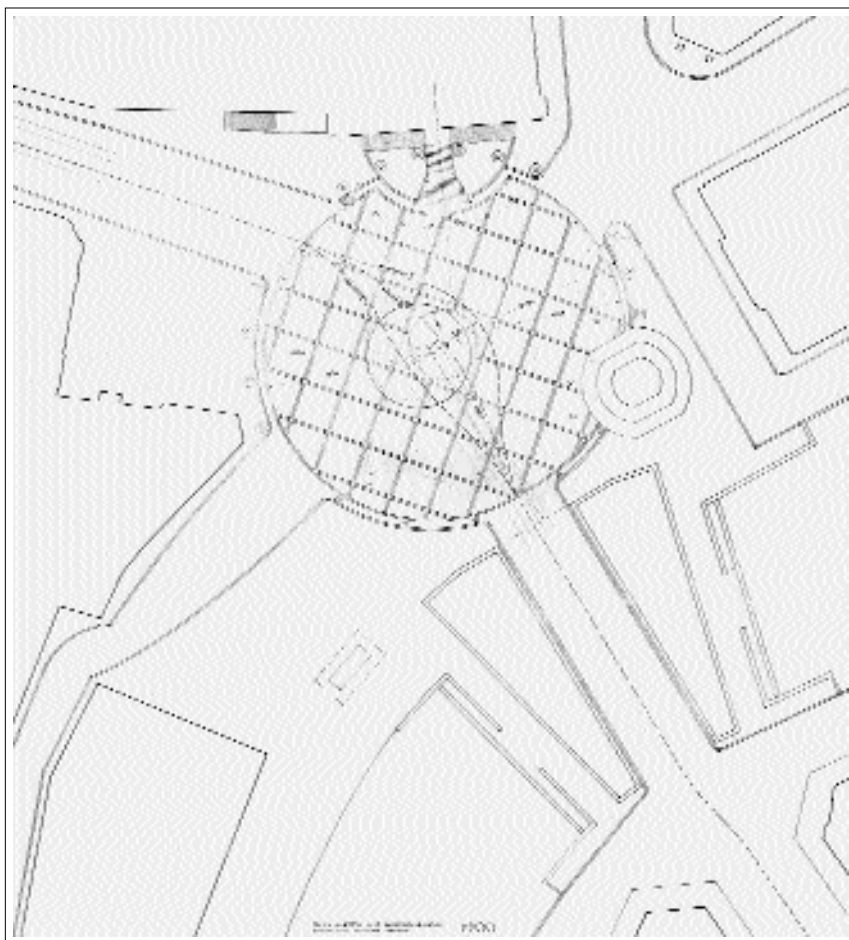

10. Jože Plečnik: *Ureditev Marijinega trga*, 12. 7. 1934, (AML-PZ, mapa 11/3). Projekt preureditve Prešernovega trga z novom zunanjo ureditvijo brez posegov v obstoječo arhitekturo. Projekt predvideva pretlakovanje trgaz nevtralnim kvadratnim vzorcem tlaka, naravnanim na fasado frančiškanske cerkve. Ta enotni vzorec je prekinjen v sredini s krogom, na katerem je postajališče tramvajske linije, ki poteka preko trga od Stritarjeve ulice navzgor po Čopovi. Načrtu je dodan detajl stebrička (v merilu 1 : 20), ki naj bi ločil prometni pas od pešcevih površin.

RAZPRAVE IN ČLANKI

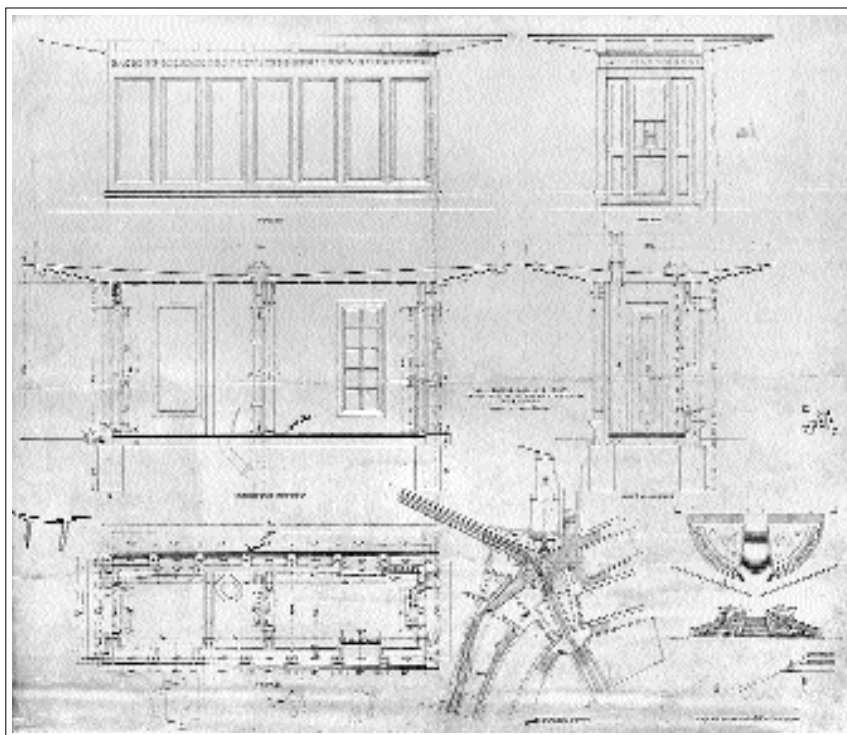

11. Jože Plečnik: *Študija območja med Zmajskim mostom in Tromostovjem* (AML-PZ 15/5 (33)). Načrt prikazuje obe nabrežji Ljubljanice med Tromostovjem in Zmajskim mostom. Območje med Kopitarjevo in Stritarjevo je prikazano kot sistem trgov, ki so enotno tlakovani z diagonalnim kvadratnim vzorcem. Enak tlak, vrisan v krog, ima tudi Prešernov trg.

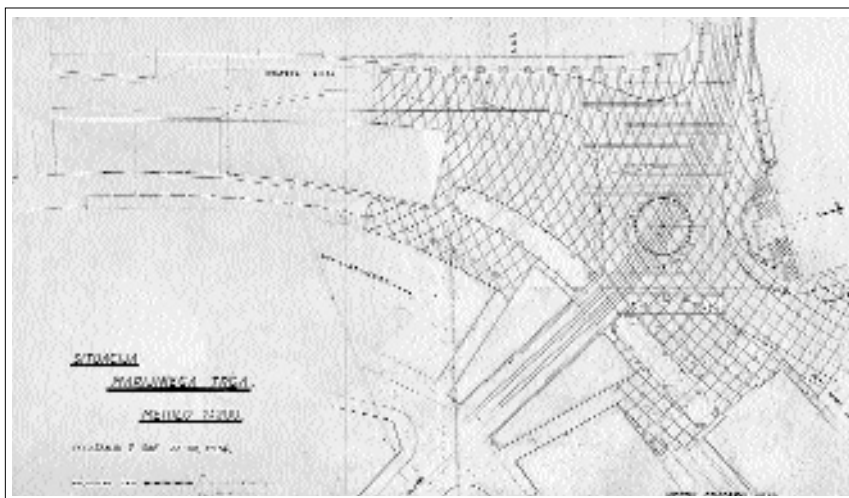

12. Jože Plečnik: *Načrt pretlakovanja Prešernovega trga*, 1934 (AML-PZ, mapa 11/4). Podobno kot prejšnji, prikazuje načrt preureditev trga z novim tlakom v kvadratnem vzorcu, vrisanem v velik krog, ki naj bi poenotil sicer nepravilno tlorisno zasnovo trga. Po obodu kroga so pred Mayerjevo lekarno, frančiškansko cerkvijo in med Čopovo in Wolfovo nanizani stebrički.

RAZPRAVE IN ČLANKI

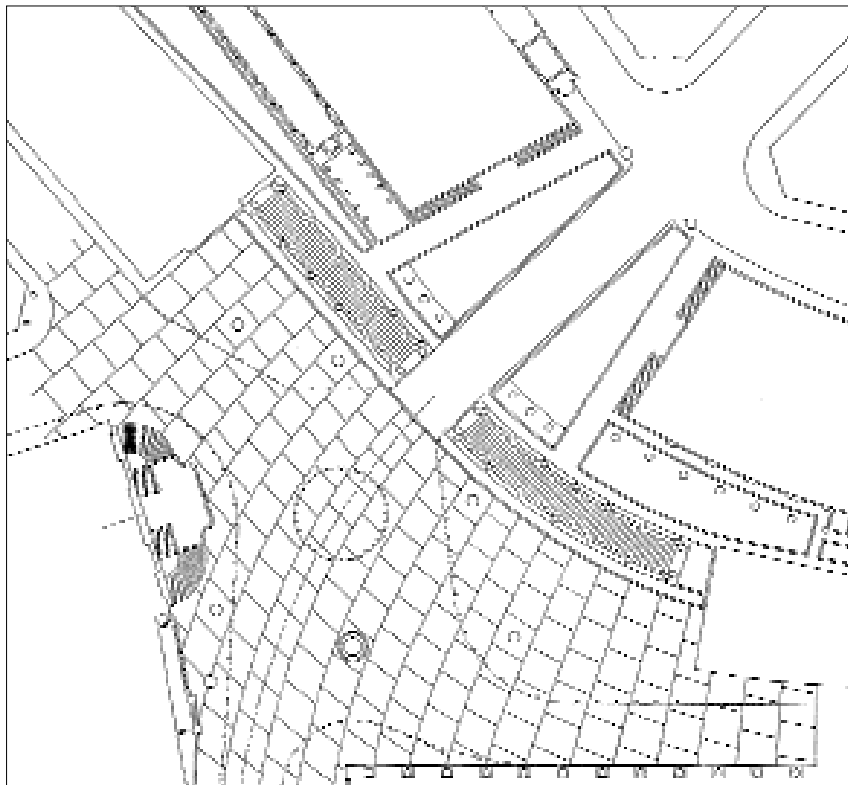
13. Jože Plečnik: *Načrt preureditve Prešernovega trga – novih stopnic pred frančiškansko cerkvijo in kioska na Petkovškovem nabrežju*, 1934 (AML-PZ, mapa 11/5). Načrt prikazuje preureditev trga z novimi tlaki v obliki pravilnega peterokotnika, z vrhom v srednjem mostu Tromostovja. Novo tlakovanje sega tudi v vse ulice, ki se stekajo na trg, vključno z Stritarjevo in nabrežnimi ulicami na drugi strani Ljubljane.

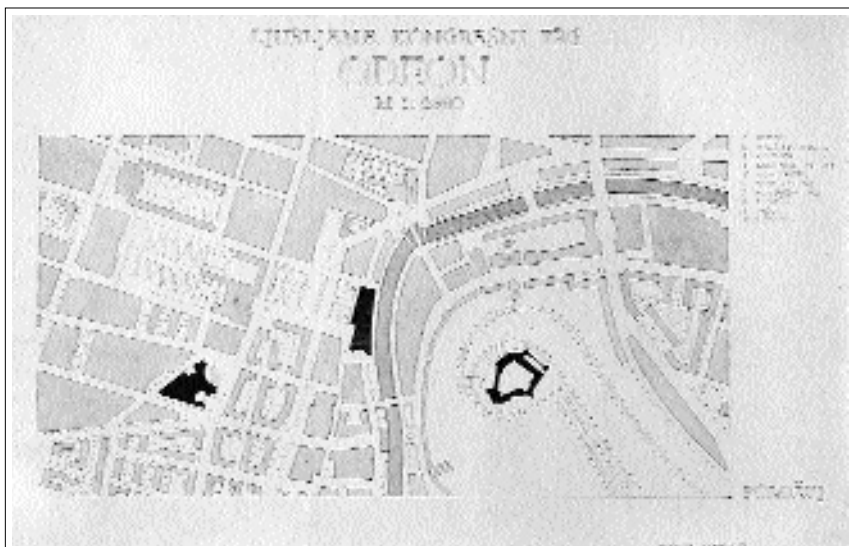
14. Jože Plečnik: *Situacija Marijinega trga po stanju z dne 22. VII. 1934* (AML-PZ, mapa 11/6). Istega leta 1934 je Plečnik izdelal tudi bolj radikalno varianto prenove Prešernovega trga, ki je obsegala rekonstrukcijo trga in tudi pretlakovanje. Na zahodni stranici je narisal novo, proti trgu arkadirano poslopje, ki bolj pravilno zaključuje vogal Čopove in Wolfove, pred cerkvijo je zasnoval novo stopnišče, v loku ob Ljubljani pa je pred Tromostovje postavil propileje, ki zapirajo trg proti reki in povezujejo Mayerjevo lekarno in Mayerjevo veleblagovnico. Pretlakovanje trga pa je Plečnik zarisal z novim vzorcem, ki sledi ločni liniji preko trga speljane tramvajske proge.

RAZPRAVE IN ČLANKI

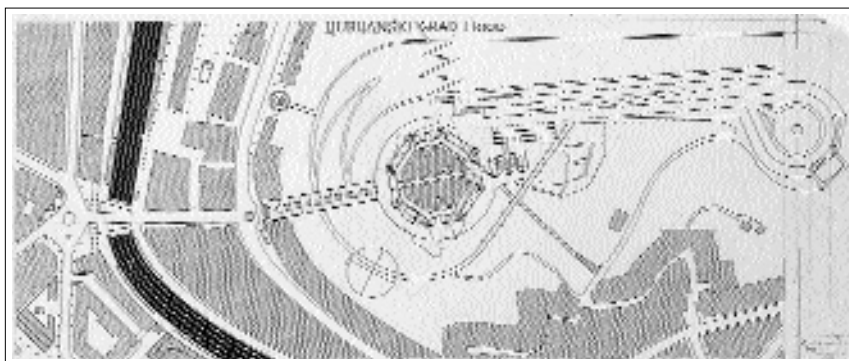
POSKUS ZACELITVE MARIJINEGA TRGA V LJUBLJANI N 1:300

15. Jože Plečnik: *Poskus zacelitve Marijinega trga v Ljubljani*, 1942 (AML-PZ, mapa 11/7). Načrt zelo spominja na prejšnjega; enake stopnice pred cerkvijo, enak objekt med Wolfovo in Čopovo, enako postavljene propileje, vzorec tlaka je še vedno izpeljan iz loka, ki povezuje Stritajevo in Čopovo, vendar v drugi smeri vzporeden loku propilej. Prometne poti so od peš površin ločene z nizkimi stebrički, peš površine pa so dodatno oblikovane s spomeniki oziroma obeliski, Prešernov spomenik je odstranjen s trga.

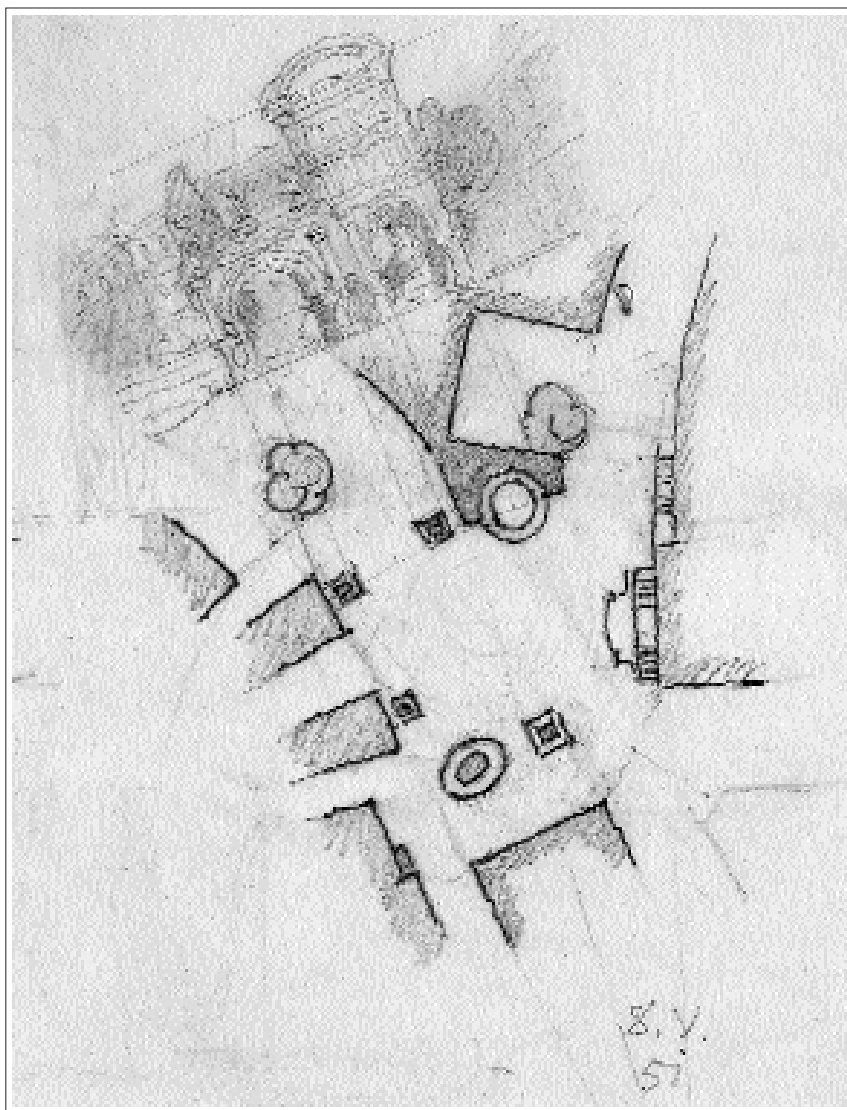

16. Jože Plečnik: *Kongresni trg – Odeon*, 1944 (AML-PZ, 18/2). Študija zahodnega dela mestnega središča z vrisano direktno povezavo med Prešernovim trgom in novo projektiranim Južnim trgom.

17. Jože Plečnik: *Parlament na Gradu*, 1947 (AML-PZ, mapa 13/17). Načrt prikazuje celo potezo, ki sega od Prešernovega trga, preko Tromostovja in Stritarjeve ulice ter monumentalnega stopnišča do nove palače parlamenta na mestu Ljubljanskega gradu. Prešernov trg je urejen podobno kot na načrtu iz leta 1942, nova je le povezava z Južnim trgom.

RAZPRAVE IN ČLANKI

18. Jože Plečnik: *Prešernov trg*, 8. 5. 1951 (AML-PZ, mapa 11). Skica je zadnji Plečnikov predlog za preureditev trga. Trg ima novo zahodno stranico. Na vhodu v Wolfovo je slavalok, povezan z novo, v pritličju slavaločno oblikovano stavbo, ki v podaljšku Hauptmannove hiše sega globoko v prostor trga, oblikuje nov vogal s Čopovo in deli enotno tržno površino na tri med seboj povezane in tlorisno bolj pravilno oblikovane trge; glavnega pred cerkvijo, manjšega kvadratnega, ki zaznamuje začetek Čopove in nekoliko večjega, ki oblikuje prostor na začetku Wolfove ulice.

19. Prešernov trg: *Pogled s fasade frančiškanske cerkve*. Ravnikarjev projekt preureditve Prešernovega trga, ki je bil po burnih polemikah ob koncu osemdesetih let vsaj delno realiziran, je nekakšna sinteza vseh dotedanjih razmišljanj o preureditvi trga. Novo tlakovanje trga v obliki kroga s središčem v osi fasade frančiškanske cerkve je povežalo različne smeri, ki se stekajo na tlorisno nepravilen tržni prostor. (Foto: Mirko Kambič, jesen 1992)

I PREŠEREN SQUARE IN LJUBLJANA

The article discusses the urban and architectural history of one of the most important urban places in Ljubljana, Prešeren square, with special focus on Plečnik's ideas for the rearrangement of the square, dating from the time between the world wars. In the supplement, plans created for this purpose by Plečnik between 1925 and 1951 are presented. The oldest traces of the square go back to the Middle Ages, while its main features already appear in the oldest plans of Ljubljana, dating from the 17th century. The square proper has been in existence since the late 18th century, when the city walls were demolished and the area of the square was levelled and paved. However, the present-day appearance of the square dates from the end of the 19th century. Old suburban houses were replaced with newly built city palaces which opened onto the square with their front façades. Their height was adjusted to the level of the cornice of the Franciscan church façade.

In the period between the First and Second World War, a series of plans for the rearrangement of the square were drawn. The task was undertaken, among others, by architect Jože Plečnik. In his plans, he proposed to solve the problem of the urban and architectural heterogeneity of the square either by reconstructing the western edge of the square or, in a far less radical way, by restoring the paving and by moving and erecting monuments and other urban structures. The present day arrangement of the square dates from 1987–88 and was conceived by Edvard Ravnikar.

The square is dominated by the Baroque church of the Annunciation with the adjacent monastery, built at the site of an older church in the early 17th century. The monumental building was given an appropriate architectural ensemble only in the late 19th century, when the neo-Renaissance Mayer palace was built after the plans of Viennese architect Ferdinand Hauser and after the construction of the Filip mansion and Kresija building on the opposite side of the Ljubljanica river, which were planned by architect Leopold Theyer of Graz. In the early 20th century, the Urbanc house (the present-day Centromerkur), was built after the plans of another architect from Graz, Friedrich Sigmundt. Apart from being the first department store in Ljubljana, the building is one of the best examples of Secessionist architecture in the city. In the same period, the Hauptmann house was renovated in the Secessionist style after the plans of the Slovene architect Ciril Metod Koch. During the period between the two wars, the south-western edge of the square was extended with the façade of the Mayer department-store, built in the early functionalist style (the present-day Bank Austria). The building was planned by Stane Rohrman, a Slovene architect of a younger generation. Finally, in the early 1930's, Jože Plečnik functionally and visually expanded the square over the Three Bridges (Tromostovje) as far as the beginning of Stritarjeva ulica (Stritar street).

Captions:

1. Position of the square within the city context
2. Draft of Fabiani's plan of Ljubljana, featuring the Bežigrad suburb
3. Evolution of the square's layout (1840–1990)
4. Dragutin Fatur: *Regulation of Mary's square in Ljubljana*, 1925 (published in the publication From the Ljubljana School of Architecture, 1925, p. 36)
5. France Tomažič: *Regulation project of Krek and Vodnik squares in Ljubljana*, 1925. (published in the publication From the Ljubljana School of Architecture, 1925, p. 18)
6. Jože Plečnik: *Proposal for the rearrangement of the area between Prešeren square and Stritar and Kopitar streets*
7. Jože Plečnik: *Study for the covering of the Ljubljanica river*
8. Jože Plečnik: *Franciscan Three Bridges, Mary's square*, 1929, drawn by Ciril Tavčar
9. Jože Plečnik: *Proposal for traffic regulation in Mary's Square*, 1932
10. Jože Plečnik: *Arrangement of Mary's square*, 12 July 1934
11. Jože Plečnik: *Study of the area between Dragon Bridge and Three Bridges*
12. Jože Plečnik: *Plan for the re-paving of Prešeren square*, 1934
13. Jože Plečnik: *Plan for the rearrangement of Prešeren square – new stairway in front of the Franciscan church and kiosk on Petkovšek embankment*, 1934
14. Jože Plečnik: *Situation in Mary's square on 22 July 1934*
15. Jože Plečnik: *Attempt at the unification of Mary's square in Ljubljana*, 1942
16. Jože Plečnik: *Congress square – Odeon*, 1944
17. Jože Plečnik: *Parliament on the castle hill*, 1947
18. Jože Plečnik: *Prešeren square*, 8 May 1951
19. Prešeren square: *view from the façade of the Franciscan church*, Ravnikar's project for the rearrangement of Prešeren square